

ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อผู้หญิง: ข้อจำกัดทางสังคม
และความเสมอภาคทางจิตวิญญาณ
Buddhist Perspectives on Women: Social Constraints
and Spiritual Equality

มานพ นักการเรียน¹, วิญญู กิณะเสน², กฤติยา ถ้ำทอง³
Manop Nakkarian¹, Winyou Kinasen², Krittiya Tumtong³

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย, ประเทศไทย¹⁻²
Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus ¹⁻²
สาขาวิชาพุทธศาสตร์สากล สถาบันนวัตกรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ³

Department of Global Buddhism, Institute of Science Innovation and Culture, Rajamangala
University of Technology Krungthep, Thailand³

Corresponding Author Email: mnakkarreiy@gmail.com

Received 30 January 2023; Revised 12 March 2023; Accepted 13 June 2023

ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อผู้หญิง: ข้อจำกัดทางสังคม

และความเสมอภาคทางจิตวิญญาณ

มานพ นักการเรือน, วิญญู กิณะเสน,

กฤติยา ถ้ำทอง

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับผู้หญิงในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านคัมภีร์บาลี นิรุกติศาสตร์ และหลักธรรม พบว่า ในขณะที่พระพุทธศาสนาแม้มีบางตอนที่ตำหนิผู้หญิง แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ยอมรับความเสมอภาคของผู้หญิงและผู้ชายในทางจิตใจ ศีลธรรม และปัญญา โดยเห็นว่าทั้ง 2 เพศ ประกอบด้วยชั้น 5 อยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ และกฎแห่งกรรมเช่นเดียวกัน ผู้หญิงสามารถประพฤติพรหมจรรย์ บรรลุธรรม และบรรลุอรหัตผลได้เช่นเดียวกับผู้ชาย เช่นที่ปรากฏในเถรีคาถา 73 รูป นอกจากนี้ การศึกษา นิรุกติศาสตร์เผยให้เห็นว่า ศัพท์บาลี-สันสกฤตเกี่ยวกับ “อิตถิ” และ “ปุริโส” สะท้อนค่านิยมทางสังคมและ มุมมองต่อเพศ ขณะเดียวกันแนวคิดสมัยใหม่เสนอให้ใช้คำว่า “Human being” เพื่อสื่อถึงความเสมอภาคทาง เพศ ทัศนะพุทธเกี่ยวกับผู้หญิงตั้งอยู่บนฐานแห่งปัญญาและศีลธรรม มองผู้หญิงในฐานะมนุษย์ผู้มีศักยภาพเท่าเทียมกันในการพัฒนาทุกข์และสร้างสังคมที่เป็นธรรมระหว่างเพศ

คำสำคัญ: เพศ; การบรรลุธรรม; ค่านิยมทางสังคม; ศักยภาพ; ปัญญาและศีลธรรม

Buddhist Perspectives on Women: Social Constraints and Spiritual Equality

Manop Nakkanrian, Winyou Kinasen,
Krittiya Tumtong

Abstract

This article aims to analyze Buddhist perspectives on women from various perspectives, including the Pali scriptures, etymology and Dhamma principles. It finds that While Buddhism contains passages that criticize women, it fundamentally recognizes the equality of men and women in terms of mind, morality, and wisdom. It believes that both genders are comprised of the five aggregates and are subject to the same three characteristics and the law of karma. Women can practice celibacy, attain enlightenment, and attain arahantship, just like men, as reflected in the 73 Therīvaṭṭi. Furthermore, etymological studies reveal that the Pali-Sanskrit terms "itthi" and "puriso" reflect social values and gender perspectives. Meanwhile, modern thought suggests the use of the term "human being" to convey gender equality. Buddhist perspectives on women are based on wisdom and morality, viewing women as human beings with equal potential to escape suffering and create a just and dharma-based society.

Keywords: gender; enlightenment; social values; potential; wisdom and morality

บทนำ

กระแสแนวคิดเฟมินิสต์ (Feminism) ได้กลายเป็นปรากฏการณ์ทางปัญญาที่สำคัญตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ซึ่งไม่เพียงแต่ขยายขอบเขตความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงซึ่งเป็นประชากรครึ่งหนึ่งของโลก แต่ยังก่อให้เกิดการตั้งคำถามที่ท้าทายและมีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อทั้งวงวิชาการและการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกสมัยใหม่

ทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับผู้หญิงนั้นถือว่าก้าวหน้าอย่างยิ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมอินเดียยุคโบราณที่ศาสนาและจารีตเดิมมีแนวโน้มที่จะจำกัดสิทธิและบทบาทของผู้หญิงอย่างเข้มงวด พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอทัศนะที่แตกต่างออกไป โดยเน้นไปที่คุณค่าภายในและศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยไม่ขึ้นกับเพศสภาพ (K. Sri. Dhammananda, 1990: 1-8)

บทความนี้วิเคราะห์ทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับผู้หญิงอย่างครอบคลุม โดยพิจารณาจากหลายมิติ ทั้งด้านนิรุกติศาสตร์ ซึ่งอาจเผยให้เห็นอคติทางวัฒนธรรมที่ฝังลึก คัมภีร์บาลี และหลักธรรม เพื่อนำเสนอภาพที่สมบูรณ์ของสถานะผู้หญิง พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดทางกายภาพและทัศนคติทางสังคมที่มีต่อผู้หญิงในยุคนั้น ซึ่งสะท้อนในข้อจำกัดทางวินัยบางส่วน แต่ในด้านจิตวิญญาณ ผู้หญิงมีศักยภาพในการบรรลุธรรมขั้นสูงสุด คือ การเป็นพระอรหันต์ได้เช่นเดียวกับผู้ชาย เป็นการเน้นย้ำถึงความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงการบรรลุธรรม

ทัศนะเบื้องต้นของศาสนาต่อผู้หญิง

แม้ที่จริงแล้ว ดูเหมือนว่า เกือบจะเป็นเช่นเดียวกัน การกำจัดสิทธิของผู้หญิงทั่วโลกเกิดจากอคติทางศาสนา แล้วนำไปเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมต่อไป ในเกือบจะทุกศาสนาของโลก ได้พรรณนาว่า ผู้หญิงเป็นผู้ล่อลวงและมีการเตือนให้ระวังผู้หญิงไว้อีกด้วย (K. Sri Dhammananda, 1990)

พระพุทธศาสนาก็มีอคติต่อผู้หญิงเช่นเดียวกัน เมื่อศึกษาวรรณกรรมบาลี พบว่า บางตอนมีอคติต่อผู้หญิง ได้พบในอุปกถสูตร (ส.ส. (ไทย) 15/58/71) กล่าวทำนองตำหนิผู้หญิงว่า “ผู้หญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์ (อิตถิ มลฺ พรหมจริยสส)” ในอสถมณฑชาดก (ขุ.ชา. (ไทย) 27/61/26) กล่าวเชิงตำหนิผู้หญิงที่หมกมุ่นอยู่แต่ทางโลก โดยมีได้คำนึงถึงหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคแห่งการดำเนินชีวิตว่า “ขึ้นชื่อว่าหญิงในโลกนี้ ไม่น่ายินดี เพราะหญิงเหล่านั้นไม่มีขอบเขต มีแต่ความกำหนัด คະนอง เหมือนเปลวไฟไหม้ทุกสิ่งทุกอย่าง” ในกุกุณาลชาดก (ขุ.ชา. (ไทย) 28/292/141) กล่าวเปรียบเทียบความร้ายกาจของผู้หญิงเท่ากับความร้ายกาจของราชสีห์ว่า “สิงโตซึ่งเป็นสัตว์ดุร้าย กินเลือดและเนื้อเป็นอาหาร มีอาวุธ 5 อย่าง เป็นสัตว์หยาบช้า ชอบในการเบียดเบียนสัตว์อื่น ช่มชืดสัตว์ทั้งหลายกินฉันทใด หญิงทั้งหลายก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น นรชนไม่ควรวางใจหญิงทั้งหลายเหล่านั้น” ในกุกุณาลชาดก (ขุ.ชา. (ไทย) 28/292-295/141-142) เช่นกัน กล่าวเปรียบเทียบผู้หญิงไว้กับบุคคล สัตว์และสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นพิษเป็นภัยว่า “หญิงทั้งหลายโปกผมเหมือนพวกโจร มีพิษร้ายเหมือนสุราเจือยาพิษ พุดอ้ออวดเหมือนพ้อคำ กลับกลอกบิดพลิ้วเหมือนนอแรด ลิ่นมี 2 แฉกเหมือนงู ปกปิด

ความชั่วเหมือนหลุมคูถ ให้เต็มได้ยากเหมือนบาดาล ให้ยินดีได้ยากเหมือนนางรากลุส นำไปส่วนเดียวเหมือนพวยลม กินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ พัดพาไปทุกอย่างเหมือนแม่น้ำ ประพฤติตามใจตนเองเหมือนลม ไม่กระทำอะไรให้วิเศษเหมือนภูเขาสีเนรุ ผลิตผลอยู่เป็นนิตย์เหมือนต้นไม้มีพิษ ...หญิงทั้งหลายมักกระทำอันตรายแก่รัตนะทั้งหลาย ยังโภคสมบัติในเรือนให้พินาศ”

แต่เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลีแล้ว ไม่เป็นตามความเข้าใจของคนบางคน หรือตามที่วรรณคดีบาลีบางแห่งกล่าวไว้ เพราะในวรรณคดีบาลีคือขุททกนิกาย อปทาน (ขุ.อ. (ไทย) 33/68-70/464) นั้นเอง ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “พระธิดาของพระเจ้ากักราช 7 พระองค์ คือ นางสมณีนางสมณคุดตา นางภิกขุณี นางภิกขุทาสิกา นางธรรมา นางสุธรรมา และนางสังฆทาสิกา ได้ประพฤติกโमारิพรหมจรรย์ (พรหมจรรย์ไม่มีสามี) เป็นเวลา 20,000 ปีติด ๆ กันในอดีตชาติ” ข้อนี้เป็นหลักฐานว่า ผู้หญิงก็ประพฤติพรหมจรรย์เช่นเดียวกับผู้ชาย

ผู้หญิงและผู้ชายมีความเสมอกัน ถ้าปฏิบัติได้เหมือน ๆ กัน เช่น ในวรรณคดีบางแห่งคืออรรถาสูต (ส.ส. (ไทย) 15/46/60) กล่าวว่า “ยานชนิดนี้ (คืออัฐฐังคิกมรรค) มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ตาม ผู้ที่นั้นไปใกล้นิพพานด้วยยานนี้แล” และในวรรณคดีบางแห่งคือ สังฆิตตธนสูตร (อง.สตตค. (ไทย) 23 /5/8) กล่าวว่า “ทรัพย์อันประเสริฐ (อริยทรัพย์) 7 ประการ คือ ศรัทธา, ศีล, หิริ, โอตตปปะ, สุตะ, จาคะ และปัญญา มีแก่ผู้ใดจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ตาม บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นี้ว่า ‘เป็นคนไม่ขัดสน’ ชีวิตของเขาก็ไม่สูญเปล่า”

ในบางแห่งกล่าวคือ ปราภาวสูตร (ขุ.ส. (ไทย) 25/112/527) ตำนานิสัยผู้ชายและผู้หญิง เหมือน ๆ กันว่า “คนแต่งตั้งหญิงหรือชายผู้เป็นนักลอง ใช้จ่ายเงินทองฟุ่มเฟือย ไว้ในความเป็นใหญ่ นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม” รัฐต้องคุ้มครองสวัสดิภาพของผู้หญิง เมื่อทำได้เช่นนี้ รัฐนั้นจึงประสบกับความเจริญ ไม่ประสบกับความเสื่อม ได้รับการสรรเสริญจากวิญญูชน ในมหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. (ไทย) 10/134/79)สนับสนุนข้อความข้างต้นว่า “บรรดาภุคสตรีกุลมารีทั้งหลายให้อยู่ดี โดยมีถูกข่มเหงหรืออดคร่าชื่นใจ”

สรุปได้ว่า ศาสนาหลายศาสนาในโลกมักมีทัศนะอคติต่อผู้หญิง มองว่าเป็นผู้ล่อลวงและด้อยกว่าผู้ชาย พระพุทธศาสนามีข้อความบางตอนตำหนิผู้หญิง แต่ก็มีหลักฐานแสดงถึงความเสมอภาค เช่น ผู้หญิงสามารถประพฤติพรหมจรรย์ บรรลุธรรม และมีคุณธรรมเท่าผู้ชายได้ โดยสรุป พระพุทธศาสนาแม้มีอคติบางส่วน แต่โดยแก่นแล้วยอมรับความเสมอภาคทางจิตใจและศีลธรรมของหญิงชาย และรัฐหรือบ้านเมืองต้องคำนึงถึงสวัสดิภาพของผู้หญิงด้วย

นิรุกติศาสตร์ของคำว่าผู้ชายและผู้หญิง

ในการศึกษาพระพุทธศาสนา ถ้าหากละเว้นไม่ใส่ใจความหมายที่แท้จริงของศัพท์บาลีหรือสันสกฤตเสียแล้ว ก็ดูเหมือนว่า ความเข้าใจของเราในเรื่องนั้น ๆ อาจไม่สมบูรณ์เต็มที่ ทั้งนี้เพราะพาหนะของความคิดของพระพุทธศาสนา มีความพิสดารอยู่ในรูปของศัพท์ซึ่งมีลักษณะพิเศษประกอบด้วยธาตุ วิภัติ อุปสรรค และปัจจัย

คัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกา (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2508: 62) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ผู้ชาย” ไว้ 10 ศัพท์ ดังนี้ 1. มนุสโส 2. มานุโส 3. มจโจ 4. มานโว บางทีใช้ว่า มาณโว 5. มนุโซ 6. นโร 7. โปโส 8. ปุมา 9. ปุริโส 10. โปริโส

คัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกา (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2508: 62) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ผู้หญิง” ไว้ 15 ศัพท์ ดังนี้ 1. อิตถิ 2. สิมนตนิ 3. นารี 4. ถิ 5. วฐู 6. วนตา 7. องคณา 8. ปมทา 9. สุนทรี 10. กนตา 11. รมณี 12. ทยิตา 13. อพลา 14. มาตุคามาโม 15. มหिला

นักสตรีนิยม คือบุคคลผู้สนับสนุนแนวคิดที่ว่าผู้หญิงควรมีสិทธิและโอกาสเช่นเดียวกับผู้ชาย (Feminist : someone who supports the idea that women should have the same rights and opportunities as men) (Della Summers, 1995) ไม่ขึ้นชอบศัพท์ว่ามนุสโส เพราะศัพท์นี้บ่งถึงมนุษย์ได้ อีกด้วย แล้วผู้หญิงเป็นมนุษย์ได้หรือไม่

ในบรรดาศัพท์ที่เกี่ยวกับผู้ชาย 10 ศัพท์โดยไม่นับมนุสโสแล้ว ศัพท์ที่เกี่ยวกับผู้ชายที่ใช้มากที่สุด คือ “ปุริโส” ศัพท์นี้แปลว่า “ผู้ทำหัวใจของมารดาบิดาให้เต็ม (มาตาปิตูนฺ หทยํ ปุเรตติ ปุริโส)” หรือ อีกประการหนึ่ง แปลว่า “ผู้นอนในที่สูง ผู้เป็นไปในที่สูง (ปุเร อจฺเจ ฐาเน เสติ ปวตตตติ ปุริโส)” ศัพท์ว่า ปุริโส นี้ มาจากปุรุ ธาตุ (เป็นไป) + กิส ปัจจย

ในบรรดาศัพท์ที่เกี่ยวกับผู้หญิง 15 ศัพท์นั้น ศัพท์ที่เกี่ยวกับผู้หญิงที่ใช้มากมี 3 ศัพท์ คือ อิตถิ นารี และมาตุคามาโม แต่ศัพท์ว่า “อิตถิ” น่าจะเป็นศัพท์ที่เกี่ยวกับผู้หญิงที่เด่นชัดที่สุด

ศัพท์ว่า “อิตถิ” แปลว่า ผู้ปรารถนา, ผู้แสวงหา, ผู้ไป หรือผู้อันผู้ชายปรารถนาหรือแสวงหา (อิจฺจติ อิจฺฉยตีติ อิตถิ) ศัพท์ว่า “อิตถิ” นี้ มาจากอิสุ ธาตุ (ปรารถนา, แสวงหา, ไป, บรรลุ) + ถิ ปัจจย

สารานุกรมฉบับบริแทนนิกา (Britannica Encyclopaedia) (Jacob E. Safra, 1998) ได้เสนอ คำว่า “Man” ไว้ว่า “ตามประเพณีแล้ว คำว่า “Man” หมายถึง เผ่ามนุษย์หรือ มนุษยชาติ แม้ว่าการใช้ในสมัยปัจจุบันของคำนี้ และซึ่งมีขอบเขตจำกัด คำว่า “Man” หมายถึง มนุษย์เพศชาย ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ (an adult male human)”

คำว่า “ผู้ชาย” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Man” และคำว่า “มนุษย์” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Man” ส่วนคำว่า “ผู้หญิง” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Woman” ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะมาจากรากศัพท์ว่า “Womb” แปลว่า “มดลูก” นักสตรีนิยมไม่ใคร่จะเห็นด้วยที่จะให้ใช้คำว่า “มนุษย์” ในภาษาอังกฤษว่า “Man” แล้วผู้หญิงจะเป็นอะไร ดังนั้น ในปัจจุบัน จึงพยายามให้ใช้คำว่า “มนุษย์” ในภาษาอังกฤษว่า “Human being” เป็นศัพท์กลาง ๆ เพราะรวมทั้งผู้ชายและผู้หญิง

นอกจากเสนอศัพท์ที่เกี่ยวกับผู้หญิงดังกล่าวแล้ว คัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกา (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2508) ยังได้เสนอศัพท์เกี่ยวกับผู้หญิงในลักษณะเฉพาะอย่างไว้ ด้วย ดังนี้

หญิงพิเศษมี 3 ศัพท์ คือ 1. ลลนา 2. ภีรุ 3. กามินี

หญิงสาวน้อยมี 2 ศัพท์ คือ 1. กุมาริกา 2. กณญา

หญิงสาวมี 2 ศัพท์ คือ 1. ยวดี 2. ตรุณี

มเหสีมี 1 ศัพท์ คือ มเหสี

หญิงอื่นจากมเหสีมี 1 ศัพท์ คือ โภคินี

หญิงที่ไปพบคู่รักตามนัดมี 1 ศัพท์ คือ อภิสาริกา

หญิงแพศยามี 6 ศัพท์ คือ 1. คณิกา 2. เวลียา 3. วณฺณทาสี 4. นครโสภินี 5. รุပ္ปชวีณี 6. เวสี

หญิงที่ไม่ดีมี 2 ศัพท์ คือ 1. กุลฎา 2. พนธกี

หญิงที่ดีมี 4 ศัพท์ คือ 1. วราโรโห 2. อตตมา 3. มตตกาสิณี 4. วรฺวณฺณินี

หญิงยำเกรงสามีถือสัจมั่นในสามีมี 2 ศัพท์ คือ 1. ปติพพตา 2. สตี

หญิงควรแก่ตระกูลมี 2 ศัพท์ คือ 1. กุลิตถี 2. กุลपालิกา

หญิงหม้ายมี 1 ศัพท์ คือ วิธวา

หญิงเลือกสามี มี 2 ศัพท์ คือ 1. ปตีวรา 2. สยวรา

หญิงมีลูกแล้วมี 4 ศัพท์ คือ 1. วิชิตา 2. ปสูตา 3. ซาตาปจจา 4. ปสูติกา

แม่สื่อมี 2 ศัพท์ คือ 1. หูตี 2. สณจาริกา

หญิงรับใช้มี 3 ศัพท์ คือ 1. ทาสี 2. เจฎฐี 3. กุฎฐาริกา

หญิงแม่มด มี 2 ศัพท์ คือ 1. วารุณี 2. อิกขณิกา

นางกษัตริย์ มี 2 ศัพท์ คือ 1. ชตติยานี 2. ชตติยา

ภรรยา มี 9 ศัพท์ คือ 1. ทาโร 2. ซายา 3. กพตต์ 4. ฆรณิ 5. ภริยา 6. ปิยา 7. ปชาปตี 8. หุตติยา
9. ปาหปริจาริกา

หญิงสหายมี 3 ศัพท์ คือ 1. สซี 2. อิลี 3. วยสุสา

หญิงมีชู้มี 2 ศัพท์ คือ 1. ซารี 2. อิตจารินี

หญิงมีประจำเดือนมี 3 ศัพท์ คือ 1. อุตุณี 2. รชสสลา 3. ปุพฺพวตี

หญิงมีครรภ์มี 3 ศัพท์ คือ 1. ครุคพภา 2. อาปนฺนสตตา 3. คพภินี

ธิดามี 2 ศัพท์ คือ 1. หุหิตา 2. ธีตา

ลูกสะใภ้มี 3 ศัพท์ คือ 1. สุนหา 2. สุนิสสา 3. หุสา

สรุปได้ว่า การศึกษาศัพท์บาลี-สันสกฤตเผยให้เห็นว่า คำเรียก “ผู้ชาย” และ “ผู้หญิง” มีความหมายลึกซึ้งและสะท้อนค่านิยมทางสังคมในพระพุทธศาสนา ผู้ชาย มี 10 ศัพท์ เช่น มนุสโส, นโร, บุริโส (ผู้ทำให้บิดามารดาอินดี, ผู้เป็นไปในที่สูง) ผู้หญิง มี 15 ศัพท์ เช่น อิตถิ, นารี, มาตุคาม โดย “อิตถิ” แปลว่า ผู้ปรารถนา หรือผู้แสวงหา คัมภีร์ยังจำแนกศัพท์หญิงตามลักษณะเฉพาะ เช่น หญิงสาว (กุมาริกา), ภรรยา (ชายา), มเหสี (มเหสี), หญิงแพศยา (เวสียา), หญิงดี (สตี), หญิงมีครรภ์ (คพภินี) เป็นต้น ในเชิงภาษาอังกฤษ คำว่า “Man” เดิมหมายถึง “มนุษย์” แต่ต่อมาจำกัดเป็นเพศชาย ส่วน “Woman” มาจาก “Womb (มดลูก)” จึงมีแนวคิดใช้คำว่า “Human being” แทน เพื่อสื่อถึงความเสมอภาคระหว่างเพศ

ลักษณะสำคัญร่วมกันของทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

จากการศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ จึงทำให้เห็นว่า ลักษณะสำคัญร่วมกันของทั้งผู้หญิงและผู้ชาย มีดังนี้

1. ผู้หญิงและผู้ชายล้วนแต่ประกอบด้วยชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือ ธาตุ 6 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ

2. ผู้หญิงและผู้ชายต่างเป็นไปตามลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ ไตรลักษณ์ หรือ สามัญญลักษณะ ได้แก่ อนิจจตา (ความเป็นของไม่เที่ยง) ทุกขตา (ความเป็นทุกข์) และอนัตตตา (ความเป็นของไม่ใช่ตน)

3. ผู้หญิงและผู้ชายต่างตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม

พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในจุฬกัมมวิภังคสูตร (ม.อ. (ไทย) 14/289/350) ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน” ในเทวทูตสูตร (ม.อ. (ไทย) 14/262/311) “ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั้นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น”

ตามกฎแห่งกรรม มนุษย์ไม่ว่าจะเกิดเป็นเพศใดก็ตาม สามารถประกอบกรรมและรับผลตามกรรมที่ตนทำไว้ ไซ้ว่าผู้ชายประกอบกรรมชั่วแล้วจะรับผลคือบุญ หรือว่าผู้หญิงประกอบกรรมดีแล้วจะรับผลชั่วคือบาป สิ่งที่น่าแปลกใจหรือชั่วคือกรรมของผู้นั้น ความเป็นผู้หญิงและผู้ชายไม่สำคัญเท่ากับความเป็นคนดี และคนชั่ว

4. ผู้หญิงและผู้ชายมีความเสมอภาคทางความมีปัญญา

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชาแห่งแคว้นโกศล ทรงเสียพระทัยที่พระนางมัลลิกาประสูติพระธิดา พระพุทธเจ้าทรงเตือนสติไว้ในธิตฺตสูตร (ส.ส. (ไทย) 15/127/150) ว่า “มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่กว่าปวงชน แท้จริง แม้หญิงบางคนก็ยังดีกว่า ขอพระองค์จงชูปเลี้ยงไว้เถิด หญิงผู้มีปัญญา มีศีล บำรุงแม่ฟัวพ่อฟัวดู

เทวดาจงรักภักดีต่อสามี ยังมีอยู่ บุรุษที่เกิดจากหญิงนั้นย่อมแก่แล้ว เป็นใหญ่ในทิศใต้ บุตรของภรรยาดี เช่นนั้น ก็ครองราชสมบัติได้”

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า บุตรที่ดีย่อมต้องมาจากมารดาที่ดี นอกจากบิดาฉลาดแล้ว หากมารดาฉลาดด้วยก็ยังมีโอกาสที่บุตรจะเป็นคนฉลาด เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ รับผิดชอบแก้ไขปัญหาบริหารประเทศของตน

นางกุนทลเกสติกุสสามีซึ่งเป็นโจรคิดฆ่าเพื่อชิงเครื่องประดับ นางจึงใช้อุบายผลักเขาให้ตกลงไปในเหว ขณะนั้นนางรำพึงว่า “ปัญญาไม่ได้มีไว้แค่หาเลี้ยงชีพ แต่มีไว้เพื่อพิจารณาไตร่ตรอง เมื่อใช้ปัญญาแล้ว เราย่อมรู้ว่าควรปฏิบัติต่อเขาอย่างไร” เทวดาซึ่งเห็นเหตุการณ์ทั้งหมด ได้กล่าวคาถาสรรเสริญนางว่า “ไม่ใช่เพียงผู้ชายเท่านั้นที่เป็นบัณฑิตในทุกสถานการณ์ แม้ผู้หญิงก็สามารถเป็นคนฉลาดได้ หากมีปัญญาที่เห็นแจ้ง ประจักษ์ในเหตุการณ์นั้น ๆ” (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 4/611)

ในโสมมาเถรีคาถา (ขุ.เถรี. (ไทย) 26/60-62/565) พระโสมมาเถรีกล่าวโต้ตอบกับมาร (อาจเป็นตัวแทนผู้ชายก็ได้) มารกล่าวว่า “ฐานะได้อันประเสริฐอย่างยิ่งคือพระอรหันต์ซึ่งฤๅษีทั้งหลายพึงบรรลु อันบุคคลเหล่าอื่นให้สำเร็จได้ยาก ท่านเป็นหญิงมีปัญญาแค่ 2 นิ้ว ไม่สามารถจะบรรลุฐานะอันนั้นได้” พระโสมมาเถรีกล่าวว่า “เมื่อจิตตั้งมั่นดี ญาณเป็นไปอยู่ เมื่อเห็นแจ้งธรรมโดยชอบ ความเป็นหญิงจะทำอะไรเราได้เรากำจัดความเพืดเพลินในกามทั้งปวงได้แล้ว ทำลายกองแห่งความมืดได้แล้ว มารผู้ชั่วช้าเลวทราม ท่านจงรู้อย่างนี้ ท่านถูกเรากำจัดแล้ว”

5. ผู้หญิงและผู้ชายมีความเสมอกันทางการเข้าถึงความหลุดพ้น แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาคือการให้ความสำคัญกับศักยภาพของมนุษย์ทุกคนในการบรรลุธรรมและดับทุกข์ ซึ่งไม่จำกัดเพศ ไม่ใช่แต่ผู้ชายเท่านั้นที่เข้าถึงความหลุดพ้น ในเถรีคาถา ซึ่งให้เห็นว่า ผู้หญิงสามารถเข้าถึงความหลุดพ้นคือเป็นพระอรหันต์จำนวน 73 รูป แต่ละรูปได้กล่าวคาถาแสดงถึงความรู้สึกประณีตในการบรรลุธรรมออกมาของตน เช่น “เราเป็นผู้พ้นด้วยดี พ้นโดยชอบ ด้วยความหลุดพ้นจากความค่อม 3 อย่างคือ 1. ค่อมเพราะครก 2. ค่อมเพราะสาก 3. ค่อมเพราะสามี เป็นผู้พ้นแล้วจากความเกิดและความตาย ถอนตัณหาที่นำไปสู่ภพได้แล้ว” (ขุ.เถรี. (ไทย) 26/11/554) “ผู้ที่เกิดฉันทะมีอติภาพสุดท้ายก็พึงสัมผัสนิพพานด้วยใจ มีจิตไม่ปฏิพัทธ์ในกามทั้งหลาย บัณฑิตเรียกว่า ผู้มีกระแสในเบื้องบน (ขุ.เถรี. (ไทย) 26/12/555) “เราเป็นผู้สำรวจกาย วาจา และใจ ถอนตัณหาพร้อมทั้งมูลรากได้แล้ว เป็นผู้เย็นดับสนิทแล้ว” (ขุ.เถรี. (ไทย) 26/15/555) “เราละเรื่อน บุตร และสัตว์เลี้ยงซึ่งเป็นที่รัก บวชแล้ว ละระคะโทสะ และคลายอวิชชาเสีย ถอนตัณหาพร้อมทั้งมูลรากได้แล้ว เป็นผู้สงบระงับ ดับสนิทแล้ว” (ขุ.เถรี. (ไทย) 26/18/556)

6. ผู้หญิงและผู้ชายมีความเสมอกันทางความเป็นทาสกิเลส (สิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง, ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์ ได้แก่ โลภะ ความอยากได้ โทสะ ความคิดประทุษร้าย โมหะ ความไม่รู้) และตัณหา (ความทะยานอยาก ได้แก่ กามตัณหา ความทะยานอยากในกามคุณทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ภาวตัณหา ความทะยานอยากเป็นนั่นเป็นนี่ วิภวตัณหา ความทะยานอยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่) ไม่ใช่ผู้หญิงเท่านั้นที่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา แต่ผู้ชายก็ตกอยู่ในวังวนอันนี้เช่นกัน เป็นสิ่งสาธารณ

สำหรับผู้หญิงและผู้ชายเช่นกัน ดังที่ปรากฏในอัครคิสูตร แห่งขุททกนิกาย อิติวุตตะกะ (ขุ.อติ. (ไทย) 26/18/556) ว่า “ไฟคือราคะ ย่อมเผาผลาญนรชน-ทั้งผู้ชายและผู้หญิงผู้กำหนดหมกมุ่นอยู่ในกามทั้งหลาย ไฟคือโทสะ ย่อมเผาผลาญนรชนผู้มีจิตพยาบาท ชอบฆ่าสัตว์ ไฟคือโมหะ ย่อมเผาผลาญนรชนผู้ลุ่มหลง ไม่ฉลาดในธรรมของพระอรียะ หมู่สัตว์ เมื่อไม่รู้จักไฟทั้ง 3 กองนี้ จึงยินดียิ่งในสักรากะ (หมายถึงเพลิดเพลินยินดีในอุปาทานชั้น 5 ด้วยอำนาจตัณหา ทิฏฐิ และมานะ) ไม่พ้นจากบ่วงแห่งมาร สังสมเพื่อเกิดในนรกกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อสุรกาย และแดนเปรต” และในขุททกนิกาย ธรรมบท ตัณหาวรรค (ขุ.ธ. (ไทย) 25/334/137) ว่า “ตัณหา ย่อมเจริญแก่มนุชย์-ทั้งผู้ชายและผู้หญิง ผู้ประพฤดีประมาท เหมือนเถาย่านทรายเจริญอยู่ในป่า เขาย่อมเร่ร้อนไปมา เหมือนวานรที่ต้องการผลไม้ เทียวเร่ร้อนไปมาในป่า ฉะนั้น”

สรุปได้ว่า จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ผู้หญิงและผู้ชายมีลักษณะร่วมกันคือประกอบด้วย ชั้น 5 และธาตุ 6 เช่นเดียวกัน อยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่ขึ้นกับเพศ มีปัญญาเสมอกัน พระพุทธเจ้าตรัสว่าหญิงบางคนยอมดีกว่าชาย เข้าถึงความหลุดพ้นได้เท่าเทียมกัน ดังที่ปรากฏในเถรีคาถา ว่า ผู้หญิงหลายคนบรรลุอรหัตผล และเสมอกันในความเป็นทาสกิเลสตัณหา ทั้งหญิงและชายต่างถูกไฟคือ ราคะ โทสะ โมหะ เผาผลาญเหมือนกัน ไม่เว้นเพศใด

ลักษณะเฉพาะของผู้หญิง

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะยอมรับว่า ผู้หญิงมีลักษณะร่วมกันกับผู้ชายในหลาย ๆ ประการ เช่น การมีสติปัญญา การบรรลุธรรม การตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม การประกอบด้วยชั้น 5 เป็นต้น แต่ในทางกายภาพหรือสรีรวิทยาซึ่งเป็นเรื่องทางธรรมชาติแล้ว เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ไม่มีความแตกต่างกันของทั้งผู้ชายและผู้หญิง

ในอาเวณิกทุกขสูตร (ส.สพ. (ไทย) 18/282/314) แห่งคัมภีร์สังยุตตนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงความทุกข์โดยเฉพาะของผู้หญิงไว้ 5 ประการ (อาเวณิกทุกข์ 5) ซึ่งผู้หญิงได้รับต่างหากจากผู้ชาย (คือผู้ชายไม่ได้รับในสิ่งเหล่านี้) เป็นการยอมรับถึงความจริงในธรรมชาติและสังคมที่สตรีต้องประสบโดยเฉพาะ คือ 1. ผู้หญิงเมื่อเป็นสาวไปสู่ตระกูลสามี ย่อมพลัดพรากจากญาติพี่น้องของตน 2. ผู้หญิงมีประจำเดือน 3. ผู้หญิงตั้งครรภ์ 4. ผู้หญิงคลอดบุตร 5. ผู้หญิงทำหน้าที่บำเรอผู้ชาย

ฉัตรสมาล กบิลสิงห์ (ปัจจุบันคือ ภิกษุณีธัมมนันทา) (ฉัตรสมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน, 2539: 128-129) วิเคราะห์ความทุกข์โดยเฉพาะของผู้หญิงข้อ 2 – 4 ไว้ที่น่าสนใจว่า “สำหรับข้อ 2 – 4 เป็นเงื่อนไขทางชีววิทยาซึ่งเป็นไปโดยธรรมชาติ เป็นความไม่สะดวกมากกว่าที่จะเป็นทุกข์ สำหรับข้อ 4 การมองเรื่องคลอดบุตรว่าเป็นความทุกข์นั้น ก็อาจจะเป็นจริงในสังคมโบราณที่การแพทย์ยังไม่เจริญ แต่การคลอดบุตรมีนัยที่สำคัญ 2 ประการ ที่ไม่ควรมองข้าม ประการแรกคือแสดงถึงอำนาจหรือพลังในการนำชีวิตใหม่มาสู่โลก ซึ่งเป็นพลังที่มีในผู้หญิงโดยธรรมชาติ ประการที่ 2 การคลอดบุตร จากความรู้สึกของผู้หญิงผู้เป็นมารดาเองแล้ว ในการคลอดบุตรเป็นความงามที่สุดประการหนึ่งของขบวนการชีวิต วาระที่ชีวิตน้อย ๆ แยกตัวออกมาจากครรภ์

มารดา และลืมหาคือโลกเป็นความอัศจรรย์ของธรรมชาติ เป็นความงดงาม เป็นความสุขโดยเฉพาะของผู้เป็นมารดา ยากจะหาความสุขอื่นใดเปรียบปาน”

ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย (อง.ทุก. (ไทย) 20/62/99) กล่าวถึงสิ่งที่ผู้หญิงไม่รู้ลืมหรือไม่ระอา 2 ประการแลจนกระทั่งตาย คือ 1. การเสพเมถุนธรรม และ 2. การคลอตบุตร

แท้จริงแล้ว ไม่อาจกล่าวได้ว่า ข้อที่ 1 คือ การเสพเมถุนธรรมซึ่งผู้หญิงไม่ระอานี้เป็นลักษณะเฉพาะของผู้หญิงเท่านั้น แต่ต้องเป็นลักษณะร่วมกันของมนุษย์ทั้งเพศชายและเพศหญิงที่เป็นชาวบ้านซึ่งยังเป็นผู้บริโภคคาม (กามโภคี) จุดประสงค์ของกิจกรรมดังกล่าวคือ เพื่อบำบัดความต้องการทางเพศและสืบต่อเผ่าพันธุ์ของตน เมื่อพิจารณาในเชิงวัฒนธรรมที่ผู้ชายเป็นฝ่ายที่แสดงออกความต้องการทางเพศให้เห็นเปิดเผยได้ แต่ผู้หญิงต้องปกปิดซ่อนเร้นแสดงออกมามากนักไม่ค่อยจะได้ แต่เมื่อการไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตกท่วมทับสังคมไทย ผู้หญิงสามารถแสดงออกเปิดเผยถึงเรื่องนี้ได้มากกว่าในอดีตที่ผ่านมา

ในอภิถายสูตร แห่งสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค (ส.สพ. (ไทย) 18/306-307/328) พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงกำลัง 5 ของผู้หญิง (มาตุคามพลัง) ในฐานะเป็นคุณสมบัติที่ทำให้ผู้หญิงสามารถอยู่ครองเรือนได้อย่างดีและมีอำนาจภายในบ้าน คือ 1. กำลังคือรูป (รูปร่าง/สุขภาพดี) 2. กำลังคือทรัพย์ (มีทรัพย์สิน) 3. กำลังคือญาติ (มีญาติมาก) 4. กำลังคือบุตร (มีบุตร) 5. กำลังคือศีล (มีศีลธรรม) อย่างไรก็ตาม พระพุทธภาษิตบางส่วนก็สะท้อนความเป็นจริงทางสังคมในยุคนั้น โดยระบุว่า กำลังคือความเป็นใหญ่ (อิสสริยพลัง) ของสามีอาจครอบงำกำลังทั้ง 5 ของภรรยา ได้สะท้อนถึงสังคมอินเดียสมัยพุทธกาลยังเป็นสังคมปิตาธิปไตย (Patriarchal Society) คือชายเป็นศูนย์กลางของอำนาจทั้งในครอบครัวและสังคม อำนาจของสามี (อิสสริยพลัง) คือ “อำนาจทางเศรษฐกิจ กฎหมาย และค่านิยม” ที่ทำให้ผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้การตัดสินใจของชาย แม้เธอจะมีคุณสมบัติครบถ้วน พระพุทธภาษิตนี้จึงไม่ใช่ “การตัดค่าของผู้หญิง” แต่เป็นการสะท้อนสภาพความจริงทางสังคม เพื่อให้ผู้ฟังในสมัยนั้นเข้าใจว่า การมีคุณสมบัติอย่างเดียวไม่เพียงพอ หากยังอยู่ในระบบอำนาจที่ไม่เท่าเทียม ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อสถานภาพของผู้หญิงและต่อแนวคิดทางศาสนาด้วย

ในอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต รูปาทิวรรค (อง.เอกก. (ไทย) 20/1/1) พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงประสาททั้ง 5 ทั้งในส่วนผู้ชายและผู้หญิงว่า “เราไม่เห็นรูปอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของผู้ชายอยู่ได้เหมือนรูปผู้หญิงนี้ เราไม่เห็นเสียงอื่น...เราไม่เห็นกลิ่นอื่น...เราไม่เห็นรสอื่น...เราไม่เห็นโผฏฐัพพะ (การสัมผัสทางกาย) อื่น...และ “เราไม่เห็นรูปอื่นแม้อย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของผู้หญิงอยู่ได้เหมือนรูปผู้ชายนี้ เราไม่เห็นเสียงอื่น...เราไม่เห็นกลิ่นอื่น...เราไม่เห็นรสอื่น... เราไม่เห็นโผฏฐัพพะอื่น...” ส่อให้เห็นว่า ผู้ชายและผู้หญิงมีความดึงดูดใจซึ่งกันและกัน เกิดจากประสาททั้งห้า ทำให้เกิดความสนใจหรือเสน่ห์ทางกายและจิตใจ แสดงว่า ความพึงพอใจทางประสาทไม่ได้จำกัดเพศใดเพศหนึ่ง ไม่มีเพศใดเหนือกว่าในด้านความรู้สึก เป็นเรื่องของธรรมชาติ ไม่เกี่ยวกับเพศ

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนายอมรับว่า ผู้หญิงมีลักษณะร่วมกับผู้ชายทั้งทางจิตใจและธรรมชาติ แต่ก็มีความแตกต่างทางกายภาพและประสบการณ์เฉพาะ เช่น การเป็นมารดา การมีประจำเดือน และการคลอต

บุตร (อาเวณิกทุกข์ 5) ผู้หญิงมีคุณสมบัติทำให้ครอบครัวมั่นคง (มาตุคามพละ 5) แต่ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจสามี ในสังคมชายเป็นใหญ่ สื่อถึงว่า ในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ชายเป็นศูนย์กลางทั้งในครอบครัวและสังคม ทั้งนี้ ทั้งชายและหญิงต่างมีความดึงดูดซึ่งกันและกันทางประสาททั้ง 5 คือทางรูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัส เป็น เรื่องของธรรมชาติ ไม่เกี่ยวกับเพศหรือความเหนือกว่า สอนให้ผู้คนรู้จักสติและไม่ยึดติดกับความพึงพอใจทาง โลก สะท้อนความเสมอภาคทางธรรมชาติ แต่ยังไม่เท่าเทียมทางสังคม

ฐานะของผู้หญิงในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพระเวทตอนต้น (ฤคเวท) ผู้หญิงมีสถานะค่อนข้างดีและได้รับความเคารพอย่างสูง บางตำราถึงกับกล่าวว่ามีความเท่าเทียมกับผู้ชาย ผู้หญิงมีสิทธิได้รับการศึกษาพระเวท (เป็นที่มาของคำว่า พรหมวาทีนี้ คือผู้ที่ศึกษาปรัชญาและเทววิทยา) ยังไม่มีประเพณีการแต่งงานตั้งแต่ยังเล็ก (Naorem Jiteswori Devi; Kambhampati Subrahmanyam, 2014) ดังนั้น จึงมีเวลาเรียน ภรรยาได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมพิธีวงสรวงบูชาไฟ (ยัญ) เคียงข้างสามีอย่างเท่าเทียม มีอิสระในการเลือกคู่ครอง (บางครั้งผ่านพิธีสยัมวร) และไม่มีประเพณีการให้สินสอด (Dowry) มีผู้หญิงที่เป็นนักปราชญ์และฤษีที่มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น โลปามุทรา (Lopamudra), อปาลา (Apala), โฆษา (Ghosha), การ์คี (Gargi) และ ไมตรียิ (Maitreyi)

อย่างไรก็ดี เมื่อสมัยพุทธกาล ซึ่งอยู่ในช่วงยุคมหากาพย์ (Epic Period) ราว 100 ปีก่อนพุทธกาล ถึง พ.ศ. 700 เป็นยุคที่มหากาพย์สำคัญอย่างรามายณะและมหาภารตะ ได้รับการรวบรวมและเผยแพร่ขึ้น มีความซับซ้อนและเริ่มถดถอย เมื่อเทียบกับสมัยพระเวทตอนต้น จะพบว่า สังคมเป็นแบบปิตาธิปไตย (ผู้ชายเป็นใหญ่) ที่เข้มงวดมากขึ้น สถานะของผู้หญิงเริ่มตกต่ำลง โดยมีการสนับสนุนให้แต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย และเริ่มมีแนวคิดของการไม่ให้ผู้หญิงได้รับอิสระ โดยทั่วไปแล้ว ผู้หญิงถูกคาดหวังให้อยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของผู้ชายตลอดช่วงชีวิต คือ บิดาเมื่อยังเด็ก สามีเมื่อแต่งงาน และบุตรชายเมื่อเป็นม่าย สิทธิในการศึกษาพระเวทของผู้หญิงเริ่มถูกจำกัดอย่างมีนัยสำคัญ แม้ว่าจะมีผู้หญิงผู้คงแก่เรียน (พรหมวาทีนี้) หลงเหลืออยู่ แต่ก็ถือเป็นข้อยกเว้นมากกว่าเป็นบรรทัดฐาน ผู้หญิงยังคงมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา แต่โดยทั่วไปต้องทำร่วมกับสามี และไม่มีอำนาจในการประกอบพิธีกรรมด้วยตนเองอย่างเต็มที่

พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในอินเดีย ท่ามกลางสังคมที่มีการเลือกปฏิบัติและมีท่าทีต่อผู้หญิงอย่างเลวร้ายถึงขั้นสูงสุด คำสั่งสอนของพระพุทธองค์เกี่ยวกับธรรมชาติอันแท้จริงของชีวิต ความตาย กรรมและสังสารวัฏ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงเกี่ยวกับท่าทีของสังคมที่มีต่อผู้หญิงในสมัยของพระองค์

ตามกฎแห่งกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้นั้น บุคคลจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำและผลของการกระทำของตนเอง ความผาสุกของบิดาหรือปู่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการกระทำของบุตรหรือหลานชาย บิดาหรือปู่จะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวนี้นี้ ได้ช่วยให้พหุชนมีทรัพย์สินที่ถูกต้องและช่วยลดความกังวลใจของผู้หญิงที่ไม่สามารถมีบุตร เพื่อมาประกอบพิธีกรรมสำหรับบรรพบุรุษได้

ในสมัยต้นพุทธกาล ผู้หญิงที่ยังไม่ได้แต่งงาน ต้องอยู่ภายใต้การอารักขาของบิดามารดา ต่อมา ในระหว่างสมัยพุทธกาล ผู้หญิงอาจเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติมหาศาล ทาสและไร่นามากมาย เช่น นางสุภา ซึ่งเป็นบุตรของนายช่างทอง ได้ศรัทธาเป็นอุบาสิกา แต่เมื่อนางมีอินทรีแก่กล้า พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมคืออริยสัจ 4 ที่พอเหมาะแก่อัธยาศัย นางตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ต่อมา นางเห็นโทษในฆราวาสวิสัย และเงินทองก็ไม่อาจทำให้ตนพบกับความสุขและบรรลุนิพพานได้ ก็บวชในสำนักพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี เจริญวิปัสสนา ประกอบอินทรีทั้งหลาย ชะมັกเข้มนภาวนายิ่งขึ้น ไม่ช้านัก ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา 4 (ช.เถรี. (ไทย) 26/339-363/611-614) การกระทำเช่นนี้เป็นคุณูปการแก่ผู้หญิงที่ยังไม่ได้แต่งงาน

คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ได้ช่วยปล้ำล้างความเชื่อผิด ๆ และพิธีกรรมอันไร้ความหมายเป็นอันมาก รวมทั้งการฆ่าสัตว์บูชายัญ ให้ออกไปจากจิตใจของพหุชน เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิตเช่นนี้ พหุชนจึงเกิดความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้อง พุทธธรรมยังช่วยหยุดยั้งความอยุติธรรมและอคติที่มีอยู่อย่างแพร่หลาย ต่อผู้หญิงในสมัยของพระพุทธองค์ พร้อมกับได้ช่วยให้ผู้หญิงสามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้

สรุปได้ว่า ฐานะของผู้หญิงในสมัยพุทธกาลมีความซับซ้อน โดยที่สถานภาพทางสังคมทั่วไปยังคงถูกจำกัด ภายใต้ระบบปิตาธิปไตยในยุคมหากาพย์ แต่ได้รับการยกระดับและปลดปล่อยอย่างมากในมิติทางจิตวิญญาณและศาสนาด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้น พระพุทธศาสนาเป็นเหมือน พลังปฏิรูปที่มอบอิสรภาพทางจิตวิญญาณและความสามารถในการกำหนดชีวิตตนเองให้แก่ผู้หญิง ท่ามกลางสังคมที่ยังคงกดดันด้วยจารีตเดิม ๆ

อคติทางศาสนา : วิเคราะห์

ในการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อผู้หญิง ผู้เขียนได้วิเคราะห์ “อคติทางศาสนา” ที่มักถูกกล่าวอ้างเกี่ยวกับผู้หญิงไว้ 4 ประการ โดยได้รวบรวมหลักฐานจากคัมภีร์ วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ และแสดงทรรศนะเชิงวิพากษ์เพื่อให้เห็นที่มา มุมมอง และความเป็นไปได้ของการตีความใหม่ในบริบทสังคมปัจจุบัน

1. ผู้หญิงเป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกะ มาร พรหม ไม่ได้ (?)

ในอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต (อง.เอก. (ไทย) 20/279-283/35) ระบุว่า “เป็นไปไม่ได้เลยที่ผู้หญิงพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เป็นไปได้ที่ผู้ชายพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นไปไม่ได้เลยที่ผู้หญิงพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่เป็นไปได้ที่ผู้ชายพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นไปไม่ได้เลยที่ผู้หญิงพึงครองความเป็นท้าวสักกะ แต่เป็นไปได้ที่ผู้ชายพึงครองความเป็นท้าวสักกะ เป็นไปไม่ได้เลยที่ผู้หญิงพึงครองความเป็นมาร แต่เป็นไปได้ที่ผู้ชายพึงครองความเป็นมาร เป็นไปไม่ได้เลยที่ผู้หญิงพึงครองความเป็นพรหม แต่เป็นไปได้ที่ผู้ชายพึงครองความเป็นพรหม”

ในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย ชื่อคัมภีร์มโนรทปุรณี ภาค 1 (อง.เอกก. (ไทย) 1/279/473-474) อธิบายข้อความข้างต้นไว้ว่า “ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ในชาติที่จะได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ต้องประกอบด้วยธรรมสโมธานหรือคุณสมบัติ 8 ประการ คือ

- 1) มนุสสุตต คือเป็นมนุษย์เท่านั้น
- 2) ลิงคสมปตติ คือถึงพร้อมด้วยเพศ มุ่งเฉพาะเพศชายเท่านั้น
- 3) เหตุ คือมีเหตุให้บรรลุพระอรหันต์ได้ แต่ไม่ยินดีเพียงแค่นี้
- 4) สตถารทสสนํ คือเห็นพระศาสดาพระองค์ใดพระองค์หนึ่งซึ่งยังมีพระชนม์อยู่
- 5) ปพพชชา คือบวชเป็นบรรพชิต
- 6) คุณสมปตติ คือมีคุณธรรม ได้แก่ อภิญญา 5 และสมาบัติ 8
- 7) อธิกาโร คือมีการกระทำอันยิ่งถึงขั้นสละชีวิตของตนเอง เพื่อพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

8) ฉนหตา คือมีความปรารถนาแรงกล้าแม้เผชิญต่ออุปสรรคนานัปประการก็ไม่ท้อถอย”

ดังนั้น จึงพอให้มองเห็นว่า ผู้หญิงได้กลับชาติมาเกิดเป็นผู้ชาย และมีคุณสมบัติอีก 7 ประการนั้นก็ น่าจะได้รับการพยากรณ์ว่าเป็นพระพุทธเจ้า

แต่แท้จริงแล้ว ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้านั้นมิใช่เป็นกันง่าย ๆ แต่ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 8 ประการข้างต้นและคุณธรรมอีก คือ บารมี 10 โภธิปักขิยธรรม 37 พุทธภูมิ 4 และอภัยาศัย 6 ส่วนอีก 4 ตำแหน่ง คือ พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกะ มารและพรหม นั้น คัมภีร์มโนรทปุรณี ภาค 1 (อง.เอกก. (ไทย) 1/279-281/473-475) อธิบายว่า

1. พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้หญิงไม่สามารถเป็นได้เพราะผู้หญิงไม่มีของลับที่ตั้งอยู่ในฝัก (เป็นข้อหนึ่งของมหาปุริชลักษณะ) และไม่มีอิติธัตนะ (รัตนะประการหนึ่งของพระเจ้าจักรพรรดิ)
2. ท้าวสักกะ ผู้หญิงไม่สามารถเป็นได้ เพราะความเป็นท้าวสักกะเป็นฐานะสูงส่ง แต่สตรีเพศเป็นเพศต่ำ (เช่นรูปร่าง ท่าทางและสัมผัสเสียงชวนให้รักใคร่มากกว่าที่จะน่าเกรงขาม)
3. พรหม หมายถึง ท้าวมหาพรหมเท่านั้น ผู้หญิงบำเพ็ญฌานตายไป เข้าถึงเพียงความเป็นสหายของพวกพรหมปารีสัชชา (พรหมที่เป็นบริษัท) ไม่สามารถเป็นท้าวมหาพรหมได้ ส่วนในพรหมโลก (อรุปพรหม) ไม่มีทั้งเพศชายและหญิง แต่ก็ยังมีทรวดทรงเหมือนผู้ชาย ไม่มีสณฐานทรวดทรงเหมือนผู้หญิงเลย
4. ส่วนมารไม่ได้อธิบายไว้

จึงวิเคราะห์ไว้ว่า ถ้าผู้หญิงกลับชาติมาเกิดเป็นผู้ชาย ก็น่าจะสมารถดำรงตำแหน่งเหล่านั้นได้

เปรม หิมจันทร์ (2521) วิเคราะห์ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี ว่า “ผู้หญิงจะเป็นบุคคลสำคัญ ๆ เช่น พระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิราช ท้าวสักกะเทวราช พญามาร และพระพรหมไม่ได้ นั่น น่าจะหมายเอาเฉพาะชาติที่เกิดเป็นผู้หญิงเท่านั้น และเมื่อพิจารณาตามหลักฐานที่มี

ปรากฏในวรรณคดีบาลีก็ไม่ปรากฏว่า มีผู้หญิงคนใดสร้างสมบุญญาธิการแล้วตั้งความปรารถนาที่จะได้พุทธานุญญาเลย แต่เมื่อพิจารณาตามที่ปรากฏในสังกัปปัญญสูตร แห่งที่ชนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 10 ข้อ 353 หน้า 280 กล่าวไว้ว่า นางโคปีหรือโคปิกาไม่พอใจในความเป็นผู้หญิง ทำความดีปรารถนาเป็นผู้ชาย ตายแล้วไปเกิดเป็นเทพบุตร ดังนี้แล้ว ผู้หญิงที่ทำความดีแล้วปรารถนาไปเกิดเป็นผู้ชาย แล้วตั้งความปรารถนาเพื่อจะได้เป็นพระพุทธรเจ้า ก็น่าจะทำได้”

คัมภีร์โสตตถกิมหานิทาน (จุฬพุทธโฆส, 2526) ซึ่งเป็นคัมภีร์เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธรเจ้า ได้เสนอไว้ว่า “พระพุทธรเจ้าพระนามว่าโคตมะ ขณะเป็นพระอนิยตโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิดหลายร้อยอรรถภาพบังเกิดในราชตระกูล เป็นน้องสาวต่างมารดาของพระพุทธรเจ้าพระนามว่า ปุราณที่ปังกร พระนางได้ถวายน้ำมันอันสกัดมาจากเมล็ดพันธุ์ฝักกาด แล้วตั้งปณิธานเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต พระปุราณที่ปังกรทรงปรารถถึงปณิธานของน้องสาว แล้วตรัสพอสรูปได้ว่า บุคคลที่ธรรมสมโธธานคือการรวมกันขององค์ธรรมไม่ครบ 8 ประการ โดยเฉพาะความถึงพร้อมของเพศเป็นผู้หญิง จึงไม่สามารถจะได้รับการพยากรณ์ได้”

ฉัตรสมุทลย์ กบิลสิงห์ (2539) ศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาแบบจีน รวมทั้งมีทัศนะส่วนตัวว่า “การที่ผู้หญิงไม่สามารถเป็นพระพุทธรเจ้าได้อาจสืบเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องมหาบุรุษลักษณะประการที่ 10 นี้ คือมีพระคุษฐานอยู่ในฝัก เพราะบ่งบอกว่าจะต้องเป็นชาย ชาวพุทธในอินเดียในสมัยศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสต์ศักราช อาจมองข้ามไปว่าการที่ยกให้ว่าพระพุทธรองค์จะต้องมีมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการนั้น สามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ในการกีดกันผู้หญิงโดยสิ้นเชิง ความสำคัญอยู่ที่พระคุษฐานอยู่ในฝักคือการก้าวล่วงไปพ้นจากกามกิเลสแล้ว แต่หลายคนกลับย้ำเฉพาะในเรื่องการมีพระคุษฐานและแปลความสืบมาว่า ผู้ที่จะเป็นพระพุทธรเจ้าต้องเป็นชายอันเป็นการเน้นผิดประเด็นสำคัญ”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2544) เสนอไว้ในหนังสือทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี พอสรูปได้ว่า “ความเป็นหญิงเป็นชายเปลี่ยนไปเรื่อยเป็นเพียงภายนอก ส่วนที่เป็นอันเดียวกัน คือความเป็นมนุษย์และความเป็นมนุษย์นี้เป็นตัวบ่งบอกศักยภาพที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า

ตอนที่พระพุทธรเจ้า จะเป็นผู้ชาย เพราะจะต้องมีองค์ประกอบ 2 ประการคือ 1) การค้นพบสังกรรม 2) การประกาศพระศาสนา

ในขั้นก่อนจะเป็นพระพุทธรเจ้ามีการบำเพ็ญบารมีซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสภาพชีวิตชนิดที่ว่าถึงไหนถึงกันซึ่งทำได้ยากสำหรับผู้หญิง ตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะออกผนวช ต้องสละวังไปอยู่ในป่าและทดลองวิธีปฏิบัติทุกรูปแบบนั้นผู้หญิงก็ทำลำบากมาก เรียกว่าทำไม่ได้เลยในชีวิตท่ามกลางสภาพอย่างนั้น ต่อมาเมื่อเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว การเที่ยวจาริกไปทุกแห่ง ไม่เป็นการสะดวกเลยสำหรับภาวะของสตรี กลายเป็นหลักได้ว่าเวลาเป็นพระพุทธรเจ้าจะเป็นในภาวะที่เป็นผู้ชาย

จึงสรุปได้ว่า มนุษย์ทุกคนนั่นเองมีสิทธิเป็นพระพุทธรเจ้าได้ แต่ในระยะบำเพ็ญบารมีไปจนถึงการตั้งศาสนาจะเป็นผู้ชาย” สถานภาพทางเพศเป็นผู้หญิงไม่เอื้อต่อการเป็นพระนิยตโพธิสัตว์ พระสัมมาสัมพุทธรเจ้า

รวมทั้งพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วย ต้องยอมรับถึงความเชื่อทางศาสนาของสังคมในอดีตที่มีแนวคิดคือผู้ชายเป็นใหญ่ ทำให้ผู้หญิงพลอยสูญเสียตำแหน่งอันสำคัญเช่นนั้น แม้ว่าจะมีศักยภาพเพียงพอต่อตำแหน่งนั้นก็ตาม

2. ผู้หญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์ (?)

โดยส่วนใหญ่เมื่อแปลภาษาบาลี มุ่งแปลเฉพาะความหมายของศัพท์เท่านั้น แต่ควรเข้าถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาด้วย เท่าที่พบ คือ อิตถิ มลํ พรหมจรรย์สส แปลกันตามประเพณีดั้งเดิมว่า ผู้หญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์ เคยพิจารณากันบ้างไหมว่า ผู้ชายก็เป็นมลทินของพรหมจรรย์ (สำหรับผู้หญิง) ได้ไหม มลทินหรือสิ่งประเสริฐขึ้นอยู่กับความเป็นเพศใช่ไหม ก่อนจะวิเคราะห์ ขอนำข้อมูลจากพระไตรปิฎกมาพิจารณากันเสียก่อน

ในอุปกาสสูตร แห่งสังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ส.ส. (ไทย) 15/58/71) เทวดาตนหนึ่งทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “อะไรเล่าบัณฑิตกล่าวว่าเป็นทางผิด (กิสฺ อุปปโย อุกขาโต) อะไรเล่าลึนไปตามคินและวัน (กิสฺ รตตินทิวกฺโข) อะไรเล่าเป็นมลทินของพรหมจรรย์ (กิสฺ มลํ พรหมจรรย์สส) อะไรเล่ามิใช่ น้ำ แต่เป็นเครื่องชำระล้าง (กิสฺ สีนามมนโทกั)”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ราคะ บัณฑิตกล่าวว่าเป็นทางผิด (ราโค อุปปโย อุกขาโต) วัยลึนไปตามคินและวัน (วโย รตตินทิวกฺโข) ผู้หญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์ (อิตถิ มลํ พรหมจรรย์สส) หมูสัตว์นี้ขังอยู่ในหญิงนั้น (เอตถายํ สชชเต ปชา) ตบะและพรหมจรรย์นั้นมีใช้น้ำ แต่เป็นเครื่องชำระล้าง (ตโป จ พรหมจรรย์จตฺ สีนามมนโทกั)”

อาจจะวิเคราะห์ได้ว่า การที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อิตถิ มลํ พรหมจรรย์สส ซึ่งแปลกันว่า ผู้หญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์ นั้น อาจเป็นเพราะข้อจำกัดของฉันทภาษาบาลีก็ได้ เมื่อแปลจึงต้องเสริมเพิ่มเป็นว่า “การที่ภิกษุประพฤติไม่เหมาะสมต่อผู้หญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์” ผู้เขียนเสนอการแปลเช่นนี้เพื่อเชื่อมโยงไปถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา ที่มีว่าเป็นมลทินหรือเป็นสิ่งประเสริฐ ขึ้นอยู่กับกรกระทำหรือความประพฤติ คือถ้าทำดีปฏิบัติชอบ ก็เป็นสิ่งประเสริฐ แต่ถ้าทำชั่วประพฤติผิด ก็เป็นมลทิน ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับความเป็นเพศชายหรือเพศหญิงแต่อย่างใด เมื่อแปลโดยเข้าใจเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา จึงทำให้มีเจตคติที่ไม่ถูกต้องต่อผู้หญิงไปด้วย ขอฝากให้พิจารณา

3. ผู้หญิงเป็นนาบุญไม่ได้ (?)

ในสังคมไทยเชื่อว่า พระภิกษุสามเณรเท่านั้นเป็นนาบุญ แต่จากการศึกษาในพระสูตรต่าง ๆ เชิงวิเคราะห์และเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาแล้ว แท้จริง ผู้เป็นนาบุญนั้นขึ้นอยู่กับคุณธรรม ไม่จำกัดเพศแต่อย่างใด

ในปฐมอาหุเนยยสูตร (อง.ฉก. (ไทย) 22/1/411-412) แสดงว่า “ภิกษุประกอบด้วยธรรม 6 ประการ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ธรรม 6 ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ 1. เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่ดีใจ ไม่

เสียใจมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ 2. ฟังเสียงทางหู ฯลฯ 3. ดมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ 4. ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ 5. ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ฯลฯ 6. รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่”

ในทุติยาหุเนยยสูตร (อง.ฉก. (ไทย) 22/2/412-414) แสดงไว้ว่า “ภิกษุประกอบด้วยธรรม 6 ประการ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ฯลฯ เป็นนาคบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ธรรม 6 ประการ อะไรบ้าง คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยอภิญญา 6 คือ 1. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ 2. ทิพโสต หูทิพย์ 3. เจโตปริยญาณ รู้ใจคนอื่นได้ 4. ปุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติได้ 5. ทิพจักขุ ตาทิพย์ 6. อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป”

ในอินทริยสูตร (อง.ฉก. (ไทย) 22/3/415) แสดงว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม 6 ประการ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ฯลฯ เป็นนาคบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ธรรม 6 ประการ อะไรบ้าง คือ 1. สัทธินทรีย์ (อินทริยคือศรัทธา) 2. วิริยินทรีย์ (อินทริยคือวิริยะ) 3. สตินทรีย์ (อินทริยคือสติ) 4. สมาธินทรีย์ (อินทริยคือสมาธิ) 5. ปัญฺณินทรีย์ (อินทริยคือปัญญา) 6. ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

4. ภิกษุณีทำให้ศาสนาเสื่อม (?)

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชได้แล้ว จึงได้ตรัสเรื่องการไม่ตั้งอยู่นานของพรหมจรรย์ คือดีความว่า ภิกษุณีทำให้ศาสนาเสื่อมนั่นเอง

ในภิกษุณีขันธกะ (วิ.จ. (ไทย) 7/402/319-320) พระผู้มีพระภาคตรัสแก่อาณนฺท์ ว่า “อาณนฺท์ ถ้ามาตุคามจะไม่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้นาน สัทธรรมจะดำรงอยู่ถึง 1,000 ปี แต่เพราะมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว บัดนี้ พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน สัทธรรมจะตั้งอยู่ได้เพียง 500 ปีเท่านั้น

อาณนฺท์ ธรรมวินัยที่มีมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตจะไม่ตั้งอยู่ได้นาน เปรียบเหมือนตระกูลหนึ่งที่มีสตรีมาก มีบุรุษน้อยจะถูกโจรปล้นทรัพย์ทำร้ายได้ง่าย

อาณนฺท์ ธรรมวินัยที่มีมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตจะไม่ตั้งอยู่ได้นาน เหมือนหนอนขยอกที่ลงในนาข้าวสาธิต ซึ่งอุดมสมบูรณ์ก็ทำให้นาข้าวนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน

อาณนฺท์ ธรรมวินัยที่มีมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตจะไม่ตั้งอยู่ได้นาน เหมือนเปลี้ยที่ลงในไร่อ้อยที่อุดมสมบูรณ์ก็ทำให้ไร่อ้อยนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน

อาณนฺท์ เราบัญญัติครุธรรม 8 แก่ภิกษุณีทั้งหลาย ซึ่งภิกษุณีทั้งหลายไม่พึงละเมิดไปจนตลอดชีวิต ก็เหมือนคนกันทำนบที่สระใหญ่ เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำไหล (เข้า) ออกไปฉะนั้น”

ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า ขณะนี้ พระพุทธศาสนาได้ตั้งอยู่มากกว่า 1,000 ปีแล้ว เกินเวลาที่ภิกษุณีชั้นธกะได้ระบุไว้ คงเป็นว่า พระพุทธเจ้าตรัสเพียงเพื่อไม่ให้พุทธบริษัท 4 ประมาท ไม่ตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรมและแก้ไขข้อกล่าวหาที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา

ในกิมพิลสูตร (อง.ปญจก. (ไทย) 22/201/343-344) ซึ่งให้เห็นว่า “กิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ 1. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในศาสดา 2. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในธรรม 3. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสงฆ์ 4. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสิกขา 5. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงกันและกัน กิมพิละ นี้แลเหตุปัจจัยให้สังฆธรรมไม่ดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว”

“กิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ 1. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในศาสดา 2. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในธรรม 3. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในสงฆ์ 4. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในสิกขา 5. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงกันและกัน กิมพิละ นี้แลเป็นเหตุปัจจัยให้สังฆธรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว”

สรุปได้ว่า ตามคัมภีร์บาลี ผู้หญิงไม่อาจเป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกะ มาร หรือพรหมได้ในชาติที่เป็นหญิง เพราะขาดคุณสมบัติบางประการทางเพศและสังคม แต่หากกลับชาติมาเกิดเป็นชายและบำเพ็ญบารมีครบ ย่อมมีสิทธิ์ได้เป็นเช่นนั้นได้ ทั้งนี้ ความเป็นหญิงชายเป็นเพียงภายนอก ส่วนศักยภาพแห่งความเป็นพุทธะมีได้ในมนุษย์ทุกคน คำว่า “ผู้หญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์” ควรเข้าใจตามเจตนารมณ์พระพุทธศาสนา มิใช่โทษเพศหญิง แต่หมายถึง “ความกำหนัดในเพศตรงข้าม” ต่างหากที่เป็นมลทินของพรหมจรรย์ ดังนั้น มลทินหรือความประเสริฐจึงขึ้นอยู่กับการกระทำ ไม่ใช่เพศ “นาบุญ” ในพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดเพศ แต่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของบุคคล ผู้ใดมีสติ สมาธิ ปัญญา และละกิเลสได้ ย่อมเป็นนาบุญของโลกได้ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะภิกษุ ภิกษุณี หรือคฤหัสถ์ และพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องภิกษุณีทำให้ศาสนาอยู่ได้ไม่นาน เพื่อเตือนให้พุทธบริษัทไม่ประมาท มิได้หมายความว่าภิกษุณีทำให้ศาสนาเสื่อม แท้จริง ความเสื่อมหรือความมั่นคงของพระศาสนาขึ้นอยู่กับความเคารพและความยำเกรงในพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ และสิกขาของพุทธบริษัททั้ง 4

บทสรุป

หลายศาสนาในโลกมี ทศนะเชิงอคติ และมองผู้หญิงว่าด้อยกว่าหรือเป็นผู้ล่อลวง อย่างไรก็ตาม แม้พระพุทธศาสนาจะมีข้อความบางส่วนในวรรณคดีบาลีที่ตำหนิหรือแสดงความรังเกียจต่อผู้หญิง แต่หลักคำสอนหลักเน้นย้ำถึงความเสมอภาคทางจิตวิญญาณของหญิงและชายอย่างชัดเจน โดยระบุว่าทั้ง 2 เพศประกอบด้วยชั้น 5 และธาตุ 6 เหมือนกัน ตกอยู่ภายใต้ไตรลักษณ์และกฎแห่งกรรมเท่าเทียมกัน ที่สำคัญคือทั้งหญิงและชายมีความสามารถทางปัญญาและสามารถ เข้าถึงความหลุดพ้น (บรรลอรหัตผล) ได้เท่าเทียมกัน ดังที่ปรากฏใน “เถรีคาถา”

การวิเคราะห์ศัพท์บาลีสำหรับ “ผู้ชาย” (เช่น ปุริโส แปลว่า ผู้ทำให้บิดามารดาอินดี) และ “ผู้หญิง” (เช่น อิตถี แปลว่า ผู้ปรารถนา) สะท้อนให้เห็นค่านิยมทางสังคมและมุมมองที่ซับซ้อนต่อบทบาททางเพศ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงความแตกต่างทางกายภาพและประสบการณ์เฉพาะของผู้หญิงที่เรียกว่า “อาเวณิก ทุกข์ 5” เช่น การมีประจำเดือน การตั้งครรภ์ และการคลอดบุตร ซึ่งเป็นการยอมรับความจริงทางชีววิทยาที่ผู้หญิงต้องประสบ โดยได้วิเคราะห์ว่า การคลอดบุตรนั้นอาจไม่ใช่เพียงความทุกข์แต่ยังเป็น “พลังในการนำชีวิตใหม่มาสู่โลก” อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในบริบทสังคมสมัยพุทธกาล อำนาจของสามี (อิสสรียพละ) ยังคงครอบงำคุณสมบัติอื่น ๆ ของภรรยา (มาตุคามพละ) สะท้อนถึงสภาพของสังคมปิตาธิปไตยในยุคนั้น

พระพุทธศาสนามีพลังปฏิรูปที่ช่วยยกระดับฐานะของผู้หญิงที่เคยถูกกดขี่ในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นยุคที่สังคมเป็นแบบปิตาธิปไตยและสถานะผู้หญิงเริ่มตกต่ำลง คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมช่วยให้ผู้หญิงสามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้ และลดความสำคัญของการต้องมีบุตรชายเพื่อประกอบพิธีกรรมในส่วนของการวิเคราะห์หอคติทางศาสนาที่ระบุว่า ผู้หญิงไม่สามารถเป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกะ มาร พรหมได้นั้น วิเคราะห์ว่า ข้อจำกัดนี้น่าจะหมายถึงเอาเฉพาะชาติที่เกิดเป็นผู้หญิงเท่านั้น และเป็นผลจากความเชื่อทางศาสนาและค่านิยมสังคมที่ถือชายเป็นใหญ่ในอดีต ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักการที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ (แต่ในชาติที่เป็นพระพุทธเจ้าจะต้องเป็นผู้ชายเพราะเงื่อนไขทางสังคมและภารกิจการจาริก)

เอกสารอ้างอิง

- จูพุทธโฆส. (2526). *คัมภีร์โสดดถกิมทานิทาน*. แปลโดยร้อยตรีบรรจบ บรรณรุจิ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษฎุเสณ. (2539). *การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ชินวรสิริวัฒน์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง. (2508). *พระคัมภีร์อภิธานปิทีปิภา*. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- เปรม หิมจันทร์. (2521). “บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี”. *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก*. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). *ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). *อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต มโนรถปุรณี ภาค 1 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทภาค 1 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Devi, Naorem Jiteswori; Subrahmanyam, Kambhampati. (2014). Women in the Rig Vedic age. *International Journal of Yoga-Philosophy, Psychology and Parapsychology*. 2(1): 1-3.

Dhammananda, K. Sri. (1990). *Status of Women in Buddhism*. Kuala Lumpur: Buddhist Missionary Society.

E. Safra, Jacob. (1998). *The New Encyclopaedia Britannica Volume 6*. U.S.A.: Encyclopaedia Britannica Inc.

Summers, Della. (1995). *Longman Dictionary of Contemporary English Third Edition*. England: Longman Group Ltd.